

УДК 821.161.2 "18/19".09 І.Франко:140.8

ДО ПИТАННЯ ПРО ПАТРІОТИЗМ І. ФРАНКА

Андрій Пашук

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: k_ist_fil@lnu.edu.ua

Питання патріотизму займає визначне місце у його творчості. Річ у тому, що деякі кола українського суспільства, особливо після відомих судових розправ над І. Франком та його товаришами за звинуваченням у соціалізмі, створилася несправедливо негативна думка про патріотичні переконання І.Франка, а навіть з'явилися безпідставні цькування письменника. До цього зі свого боку долучилися польські шовіністичні діячі, які звинувачували письменника в недружелюбстві, а навіть у ворожості до польського народу. І Франко у своїх статтях та художніх творах усі ці закиди спростував, про що йдеться у даній статті.

Ключові слова: патріотизм, поезія, доктринерство, національний розвиток, соціологізм, ідеали.

Вся творчість, діяльність та боротьба І. Франка пройнята глибоким, жертвним та невідступним патріотизмом – великою та благородною любов'ю до українського народу, яку він виніс з-під селянської стріхи Батьківської хати. На 25-літньому ювілеї І. Франко у своїй короткій, але глибоко змістовній промові сказав: "Коли окину оком по нинішнім зборі, то запитую себе, задля чого зібралася тут така велика і світла громада? Думаю, що не для моєї особи. Я не вважаю себе ані таким великим талантом, ані жодним героєм, ані таким взірцевим характером, щоб моя особа могла загристи всіх до себе, двадцять і п'ять літ я був тим пекарем, що пече хліб для щоденного вжитку. Я завжди стояв на тім, що наш народний розвій має бути міцною стіною. Муруючи стіну, муляр кладе в неї не самі гранітні квадрати, але як випаде, то і труск, і обломки, і додає до них цементу. Так само і в тім, що я зробив за ті літа, може, й знайдеться деякий твердий камінь, але, певно найбільше буде того труску і цементу, котрими я заповнював люки і шпари. В кожному часі я дбав про те, щоб відповісти потребам хвилі і заспокоїти лобу дня" [1, с. 308]. І справді, І. Франко був невтомним і самовідданим трударем на ниві духа українського народу, на тернистім полі його боротьба за свободу та незалежність.

У духовній сутності І. Франка закладені народні первні, які він увібрив життя українського селянина і народу загалом. "Яко син селянина, вигодуваний твердим мужицьким хлібом, я почував себе до обов'язку віддати працю свого життя тому простому народові. Вихований у твердій школі, я від малку засвоїв собі дві заповіді. Перша, то було власне почуття того обов'язку, а друга, то потреба

ненастанної праці. Я бачив відмалку, що нашому селянинові ніщо не приходить без важкої праці; пізніше я пізнав, що нам усім як нації ніщо не прийде задарма, що нам ні від кого ніякої ласки не надасться. Тільки те, що здобудемо своєю працею, те буде справді наше надбання; і тільки те, що з чужою культурного добра присвоєно собі також власною працею, стане нашим добром. От тим то я старався присвоювати нашому народові культурні здобутки інших народів і знайомити інших з його життям” [1, с. 309]. Працелюбність українського селянина стала для І. Франка незаперечним зразком та життєтворчою вимогою на все життя, витворила в його свідомості дійовий принцип працьовитості як життєдайної сили матеріальної та духовної творчості на благо свого народу.

І. Франко наголошує на тому, що його цікавили загальнолюдські, загально-носупільні проблеми, від усвідомлення та з’ясування яких залежала свобода народу, національна свобода і свобода людської одиниці. “Головну увагу клав я, – писав І. Франко, – завсіди на здобування загальнолюдських справ, бо знав, що народ, здобуваючи собі загальнолюдські права, тим самим здобуває собі й національні права” [1, с. 309].

Ця позиція І. Франка визначила палітру і напрям його творчості, всеохопність проблематики, яка висунута далеко за межі письменницької діяльності. “І сам я в усій своїй діяльності бажав бути не поетом, не вченим, не публіцистом, а поперед усього чоловіком. Мені закидували, що я розстрілюю свою діяльність, перескакую від одного заняття до іншого. Се було власне виливом мого бажання – бути чоловіком, освіченим чоловіком, не лишитися чужим у жоднім таким питанні, що складається на зміст людського життя. А пізнавши що-небудь, я бажав і всіх сил докладав довести й інших до того, щоб зацікавилися тим і розуміли се” [1, с. 309]. І. Франко і ставить дуже важливе питання про формування всебічно розвиненої людини, яка б могла суттєво розбиратися в складних питаннях суспільного, економічного, політичного, духовного життя і тим самим підноситися до висот національної свідомості. Власне цього ж і бракувало в розвитку українського народу.

Щоправда, І. Франкові закидали, що марнує час, замість того, щоб зосереджуватися на поезії. “Дехто звиняв мене тим, що важкі обставини життя, konieczність заробітку спонукувала мене кидатися на різні поля. Але мені здається, що тут більше спричинилась моя вдача, те гаряче бажання – обняти цілий круг людських інтересів” [1, с. 309]. Охоплення великого кола людських інтересів, які були актуальними і життєносними в ті часи, мали важливе значення для історичної долі українського народу, вводило в орбіту суспільної, економічної, політичної та духовної атмосфери, що сприяла формуванню національної свідомості.

Звичайно, І. Франко розумів цей закид деяких осіб, але він з цим не зовсім був згідний, бо ним керували інші, вищі резони, аніж занурюватися в дрібничкові інтереси. “Може бути, що сей брак концентрації зашкодив мені як письменникові, але у нас довго ще будуть потрібні такі, як я, щоб розбуджувати інтерес до духовного життя і громадити матеріал, обтесаний бодай з грубшого. Фундаменти всі так будуються; а тільки на таких фундаментах, на таких стінах може з часом здвигнути пишне, спіле склепіння.” [1, с. 309]. І. Франко прагнув внести вогник освіти в народні маси і вже навіть побачив, що “в широких кругах нашої

громади займається бо й сильно вже горить те саме бажання освіти, свободи і широкого індивідуального та громадського розвою, бажання, котрого виразом є моє питання” [1, с. 309–310].

Треба відзначити й те, що І. Франко зачепив надзвичайну проблему – всеохопності українського народу, єднання усіх його верств і частин в єдину національну спільноту. “Вийшовши з самого дна нашого народу, я старався однаковою любов’ю обняти всі його верстви, а нинішнє свято є для мене знаком, що у нас будується, а декуди вже й ярко палає бажання солідарності з нашим найменшим братом. Тільки ненастанна, жива стичність з людьми може охоронити наше письменство від манівців; тільки солідарність з тим нашим бідним, сірим, але конкретним братом охоронить нас від абстракції і доктринерства, поведе наш національний розвій простою вірною дорогою” [1, с. 310].

Життєвий шлях І. Франка був, без перебільшення, тернистим і ці терни розсівали як чужі зайди, так і свої патентові патріоти. І всі вони дивилися на І. Франка як небажану особу. Закінчивши гімназію у Дрогобичі, І. Франко вступив до університету у Львові, але, як зазначає І. Франко, “мої студії перервав соціалістичний процес 1877–78 років, до якого бозна чому замішано мене, навіть засуджено на 6-тижневий термін (після 8 місяців слідчої тюрми) за приналежність до таємного товариства, до якого насправді я ніколи не належав і якого, скільки знаю, ніколи не було.” [2, с. 29]. Оскільки навчання у Львові було перерване і поновитися фактично було неможливо, то І. Франко закінчив університет у Чернівцях і, як завважує І. Франко, “навіть на превеликий гнів деяких моїх близьких братів-русинів, наважився скласти з відзнакою докторат з славістики у Відні та габілітовання на викладання української літератури у Львівському університеті” [2, с. 30]. В останньому випадку і чужі, і свої “патріоти” об’єдналися проти кандидатури І. Франка. “Об’єднаній коаліції урядових сфер з інкармерованими українцями вдалось врятувати Русь від такого нещастя, яким, без сумніву, було б моє викладання” [2, с. 30]. А які ж то були аргументи проти І. Франка? Ці аргументи не виголошувалися, але вони були вагомі: І. Франка не можна допустити до кафедри. “Бійтесь Бога, як можна цього чоловіка пустити в університет! Подивіться тільки, в якому сурдуті він ходить! Так кваліфікував мою кандидатуру брат – той самий, який за свою патріотичну працю для добра Русі і Австрії одержує шість чи сім платень. Очевидно, перед таким аргументом моя кандидатура мусила впасти, а мотив “*Politisches Vorleben*” (політичний мінус) тільки чемніше прикривав справжню причину...” [2, с. 30].

Життєвий шлях І. Франка був тернистий і ці терни розсівала як чужі зайди, так і свої патентовані патріоти, бо всі вони побачили в особі І. Франка велику небезпеку для примітивного та відсталого їх світогляду, який відповідав статусу їх існування, але проти якого боровся І. Франко. Як “небезпечного соціаліста” І. Франка виключили з товариства “Просвіта”, закрили перед ним вступ до будь-яких українських товариств, залишили для нього долю проскрибованого.

Проти І. Франка запустили зброю смертельної поразки: звинувачення в тому, що він не любить русинів-українців, звісно за поглядами його критиків. У відповідь І. Франко розвінчує ці абсурдні звинувачення, викриваючи їх жалюгідність, лицемірність та нікчемність. “Насамперед признаюся втому гріху, що його багато патріотів уважає смертельним моїм гріхом: не люблю русинів” [2,

с. 30]. І. Франко мову веде не про простий і знедолений народ, на захист якого він став, а про тих “патріотів”, які багато говорять про народ, а дбають про свої власні кишені, посади, добре життя. “І тому повторюю: не люблю русинів. Так мало серед них знайшов справжніх характерів, а так багато дріб’язковості, вузького егоїзму, двоєдушності й пихи, що справді не знаю, за що я мав їх любити, незважаючи навіть на ті тисячі більших і менших шпильок, які вони, не раз з найкращим наміром, вбивали мені під шкіру. Зрозуміло, знаю між русинами кілька винятків, декілька осіб чистих і гідних усякої пошани (говорю про інтелігенцію, не про селян), але ці винятки, на жаль, тільки стверджують загальний висновок” [2, с. 30–31]

І. Франко дає загальний та всеохопний аналіз історії Русі-України, в якій він знаходить пориви до боротьби за визволення, які кінчаються поразкою з вини тих самих борців, а не лише сильніших загарбників. І цей аналіз історії Русі дає підставу І. Франкові зовсім по іншому сприймати її здобутки, досягнення і поразки всупереч “патентованим патріотам”. “Признаюсь у ще більшому гріху: навіть нашої Русі не люблю так і в такій мірі, як це роблять або вдають, патентові патріоти. Що в ній маю любити? Щоб любити її як географічне поняття, для цього я занадто великий ворог порожніх фраз, забагато бачив я світу, щоби запевняти, що ніде нема такої гарної природи, як на Русі. Щоб любити її історію, для цього досить добре її знаю, занадто гаряче люблю загальнолюдські ідеали справедливості, братерства й волі, щоб не відчувати, як мало в історії Русі прикладів справжнього громадянського духу, справжньої самопожертви, справжньої любови. Ні, любити цю історію дуже тяжко, бо майже на кожному кроці треба хіба плакати над нею. Чи, може, маю любити Русь як расу – цю расу обважнілу, незграбну, сентиментальну, позбавлену гарту й сили волі, так мало здатку до політичного життя на власному смітнику, а таку плідну на перевертнів найгіршого сорту? Чи, може, маю любити світлу будучину тієї Русі, коли тієї будучини не знаю і для світлості її не бачу ніяких основ?” [2, с. 31]. І. Франко чітко вказав на слабкі сторони в історії Русі-України, які є реальними вадами існування українського народу і які треба усувати з його життя. Це сумні реалії, які сотні років гангренують український народ і. Розуміючи це, І. Франко прийняв цю важку історичну ношу на свої плечі.

І. Франко бачив свій український патріотизм у важкій і жертвній праці на благо трудового люду. “Коли, незважаючи на те, почуваю себе русином і по змозі й силі своїй працюю на Русі, то, як бачиш, шановний читачу, цілком не з причини сентиментальної натури. До цього примушує мене почуття собачого обов’язку. Як син селянина-русина, вигодований чорним селянським хлібом, працею твердих селянських рук, почуваю обов’язковою панщиною всього життя відробити ті шеляги, які видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатись на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали. Мій руський патріотизм – то не сентимент, не національна гордість, то тяжке ярмо, покладене долею на мої плечі. Я можу здригатися, можу тихо проклинати долю, що поклала мені на плечі це ярмо, але скинути його не можу, іншої батьківщини шукати не можу, бо став би підлим перед власним сумлінням” [2, с. 31]. Власне, всупереч “патентовим патріотам” І. Франко свій патріотизм бачив у самовідданій праці на благо українського народу, що приносило йому радість, задоволення

і щастя. “І якщо щось полегшує мені нести це ярмо, – писав І. Франко, – так це те, що бачу руський народ, який, хоч гноблений, деморалізований довгі віки, а все-таки поволі підноситься, відчуває в щораз ширших масах жаждою світла, правди та справедливості і до них шукає шляхів. Отже, варто працювати для цього народу, і ніяка праця не піде на марно” [2, с. 31].

Своєрідним завершенням відповіді “патентованим патріотам”, які з підкресленою зневагою осуджували І. Франка в нелюбові до Руси, є вірш І. Франка “Сідоглавному” :

Ти, брате, любиш Русь,
Я ж не люблю, сарака!
Ти, брате, патріот,
А я собі собака.

Ти, брате, любиш Русь,
Як хліб і кусень сала, –
Я ж гавкаю раз в раз,
Щоби вона не спала.

Ти, брате, любиш Русь,
Як любиш добре пиво, –
Я ж не люблю, як жнець
Не любить спеки в жниво.

Ти, брате, любиш Русь
За те, що гарно вбрана, –
Я ж не люблю, як раб
Не любить свого пана.

Бо твій патріотизм –
Празнична одежина,
А мій – то труд важкий,
Гарячка невдержима.

Ти любиш в ній князів,
Гетьмання, панування, –
Мене ж болить її
Відвічне страждання.

Ти любиш Русь, за те
Тобі і честь, і шана,
У мене ж тая Русь –
Кривава в серці рана.

Ти, брате, любиш Русь,
Як дім, воли, корови, –
Я ж не люблю її
З надмірної любови [3].

Одна річ любити Русь словами, пригортаючи для себе дещо із її слави, а інша – тяжкою працею гоїти її рани.

Перепаало І. Франкові й від польських патріотів, які не жаліли звинувачень у його ворожості до поляків. “Називають мене не раз завзяті польські патріоти ворогом поляків” [2, с. 32]. Як видно, закид досить узагальнений і широкий. “Що ж маю сказати на такий закид? Чи посилатись на свідоцтво тих поляків і польок, яких люблю, яких високо ціную і до яких маю всіляку пошану?” [2, с. 32]. Це ясна та зрозуміла постановка питання, що не вимагає жодної дискусії і не потребує ніяких додаткових пояснень. І. Франко і ставить це питання простіше, адресуючи його до певного кола польських патріотів, але не до поляків загалом. “Ні, піду простішим шляхом і скажу відверто: не люблю занадто завзятих патріотів, тих, що мають уста, повні Польщі, а серце холодне до недолі польського селянина й наймита” [2, с. 32]. І. Франко підходить до оцінки польських патріотів з такою самою міркою, як і до руського патріотизму. “Скептично аналізуючи свій власний руський патріотизм, застосовую ту саму мірку й до патріотизму патентованих польських патріотів, якими не можу захоплюватись. І не дивуюсь, що вони платять мені тією самою монетою, з добрим процентом” [2, с. 32].

Польські патріоти закидали І. Франкові й ненависть до польської шляхти, але це звинувачення І. Франко легко спростовує. Він пише: “Говорили про мене, що я ненавиджу польську шляхту. Якщо до польської шляхти зарахувати Ожешко й Конопніцьку, Пруса й Ленартовича, Остою й Карловича, – то така думка про мене буде цілком несправедлива, бо цю справжню шляхту, цю еліту польського народу ціную і люблю, як люблю всіх благородних людей власного і кожного іншого народу” [2, с. 32]. Але І. Франко далекий був від того, щоб таким благородством обдаровувати польського галицького шляхтича, який виступає тут в ролі польського шовініста і зверхника над русинами. “Ще таким самим почуттям не обдаровую того чи іншого галицького шляхтича або й навіть більшої їх частини, то, напевно, з причини цілком відмінної натури від тих, які велять мені любити перших. Якщо серед галицьких шляхтичів знайду коли які симптоматичні винятки, не занедбаю ударити про них у великий дзвін” [2, с. 32].

І. Франко розумів свій патріотизм як глибоке усвідомлення корінних інтересів українського народу, правди його історичної недолі. З глибоким болем у серці поет писав:

Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорожку,
Людським презирством, ніби струпом вкритий!
Твоїм будущим душу я тривожу,
Від сорому, який нащадків пізніх
Палитиме, заснути я не можу.

Але чи назавжди залишиться рабське існування українського народу, покритого клеймом ганьби, того народу, за свободу якого пролито море крові? І. Франко наголошує, що цей народ підніметься з колін і скине з себе облуду покірності усякому, хто зрадою і розбоєм його скував і заприсяг на вірність.

Він пише:
Та прийде час і ти вогнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, вбережешся Бескидом,

Покотиш Чорним морем гомін волі,
І глянеш як хазяїн домовитий
По своїй хаті і по своїм полі.

І. Франко дав відповідь і своїм, і чужим критикам, які його звинувачували: українці в браку любові до українського народу, а поляки – в ненависті до поляків. Легко кажучи, це були видумки і побрехеньки, звичайна облуда.

Погляди І. Франка на патріотизм та любов до свого народу є дуже добрим уроком для сучасних псевдопатріотів, “перевертнів найрізномоднішого сорту”, іншими словами, всіляких п’ятиколонників, хохлів, малоросів, хрунів, лянцкнехтів, різних дешевих і дорожчих запроданців тощо, яких має сучасна українська історія в найширшому асортименті. І. Франко і сьогодні не в меншій мірі як колись, веде боротьбу проти цих різних сил, що розвалюють Україну з середини в інтересах свого північного патрона та й в своїх егоїстичних інтересах.

Скільки є тих патріотичних “перевертнів”, які готові навіть своє облудливе фарисейство прикривати окликом “Слава Україні”, а насправді далекі від України, трактуючи її як територію власного збагачення, а український народ як “біомасу”. Вони готові “оптом і в роздріб” ділити і торгувати Україною, залежно від того, скільки перепаде срібняків у їх Юдині кишені. Цинізм і фарисейство, підкуп і зради, брехня і обман, облуда і продажність – неповний перелік цих аморальних засобів, якими орудують сучасні лиходії у житті українського народу, розкладаючи його національну єдність.

Проте це далеко не те саме, що колишні “патентові патріоти”, з якими мав справу І. Франко. В сучасній Україні об’явилися, окрім вище зазначеної московської агентури, ще інші, жорстокіші руйнівні сили у вигляді українофобів, які, копавшись в Московії та Україні, відкрито та приховано нівечать українську мову і насаджують різними способами московську, нищать національну пам’ять українського народу та його національну свідомість, намагаючись його втиснути у Праворуслове ложе відомої фікції “русского мира”, що і є сучасним примітивним замінником “единой и неделимой”. Що ж не доконала царська і більшовицько-комуністична Московія, це хоче здійснити сучасна московська верхівка, хворіючи мегаломанією реставрації Московської історії.

Український патріотизм І. Франка є потужною і незламною силою боротьби проти внутрішніх та зовнішніх ворогів України, як і рівнях духовного оздоровлення та зміцнення українського народу в його творчих зусиллях державотворення і націотворення. “А щодо мене самого, – писав І. Франко, – я завсіди держався тої думки: нехай пропадає моє ім’я, але нехай росте і розвивається руський народ” [1, с. 310].

Література

1. *Франко І.* Промова на 25-літньому ювілеї. К.: Наукова думка, 1981. Т. 31. С. 303–309.
2. *Франко І.* Дещо про себе самого. К.: Наукова думка, 1981. Т. 31. С. 28–32.
3. *Франко І.* Сідоголовому. К.: Наукова думка, 1976, Т. 5. С. 184–185.
4. *Франко І.* Мойсей. К.: Наукова думка, 1976. Т. 5. С. 261–264.

TO THE QUESTION OF IVAN FRANKO'S PATRIOTISM

Andriy Pashuk

Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: k_ist_fil@lnu.edu.ua

A question of patriotism takes a prominent place in his creative works. The point is that some circles of the Ukrainian society, especially after the known judicial violences over I. Franko and his comrades after accusation in socialism, negative thought about I. Franko's patriotic persuasions was unfairly created, and even appeared groundless persecutions of the writer. Moreover, on behalf of Polish chauvinists, there was an accusation of Ivan Franko in non-friendliness and even in hostility to Polish people. I Franko refuted all these reproaches in his articles and his creative works; that is the matter under consideration of the given article.

Key words: patriotism, poetry, doctrinaire attitude, national development, sociologizm, ideals.

Стаття надійшла до редколегії 30.05.2012

Прийнята до друку 26.06.2012